

УДК 281.9 : 351.86 : 338.1
JEL Classification: E 61, H 56, Z 12

*Гонак І.М.,
аспірант,
Тернопільський національний економічний університет*

СТВОРЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ ТА НАДАННЯ ЇЙ ТОМОСУ ПРО АВТОКЕФАЛІЮ: НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ

Постановка проблеми. Утворення Православної Церкви України та отримання нею Томосу про Автокефалію підтримується більшістю українських громадян та є ще одним потужним засобом самоідентифікації української політичної нації незалежно від їх національності та конфесійної приналежності (українців та білорусів – православних і католиків, кримських татар – мусульман, поляків – римських католиків, росіян – православних, євреїв та караїмів – іудеїв, представників інших національностей і віросповідань). Для держави Україна створення Помісної Автокефальної Православної Церкви є важливим для забезпечення ефективності національної безпеки, українізації мовного інформаційного простору, економічного зростання, пришвидшення національної самоідентифікації української політичної нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів утворення Православної Церкви України та отримання нею Томосу про Автокефалію у своїх працях здійснювали такі науковці: В. І. Лубський, В. І. Теремко, М. В. Лубська, А. М. Черній, Ю. С. Шемчушенко, О. В. Скрипнюк та інші. Проте, дана тематика у нових геополітичних умовах набуває особливого значення для України, її громадян та всього світу і потребує подальшого наукового опрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення впливу утворення Православної Церкви України та отримання нею Томосу про Автокефалію на економічний, безпековий та культурний простір країни.

Основними завданнями статті є характеристика основних економічних переваг та переваг для національної безпеки створення Православної Церкви України та отримання нею Томосу про Автокефалію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Томос в релігії – це своєрідний церковний указ. В цьому документі міститься рішення священного Синоду Вселенського Патріархату про надання Автокефалії. Документ підписується в урочистій атмосфері [1].

Автокефалія (грецькою *autos* – сам і *kephale* – голова) – повне самоврядування церкви, її адміністративна незалежність від інших єдиновірних помісних православних церков [2, с. 415; 3, с. 157].

Томос про Автокефалію, отриманий Православною Церквою України, окрім підвищення якості національної безпеки України та національної самоідентифікації українського народу, поступово приносить і відчутний економічний ефект.

Реальним ефектом для національної безпеки від отримання Томосу про Автокефалію Православною Церквою України є:

– у процесі отримання Томосу про Автокефалію Константинопольський Патріархат скасував “політичні” анафема, накладені Російською православною церквою на “Філарета (Денисенка), Макарія (Малетича) та їхніх послідовників, які опинилися в схизмі не з догматичних причин” і всі вони “були канонічно поновлені у своєму єпископському або священницькому сані, також було відновлено сопричастя їхніх вірних з Церквою” [4]. Отже, УПЦ Київського Патріархату та УАПЦ отримали канонічний статус, що означає, що всі таїнства священнослужителів цих церков та самі священнослужителі – законні і благодатні (до кінця 2018 року спостерігались багато випадків, коли священнослужителі різних православних конфесій в Україні не визнавали таїнства один одного, вважаючи “не свої” таїнства чи відспівування померлої людини “не канонічним”. Після створення Православної Церкви України страх, що відбуваються якісь “не канонічні” таїнства зникли [5]);

– серед громадян України, третина яких вважають себе православними, зростає усвідомлення національної ідентичності. Прикладом такої ситуації може бути отримання Томосу про Автокефалію Православною церквою Чеських земель та Словаччини у 1998 році, яка була до цього Екзархатом Московської Патріархії. Уже через рік після надання Томосу у представників релігійного прошарку Словаччини та Чехії відбулося суттєве зростання відчуття національної самоідентифікації [6];

– у багатьох храмах після переходу громад у Православну Церкву України служби відправляються українською мовою, що сприяє українізації мовного простору країни;

– після обрання митрополита Епіфанія керівником Православної Церкви України відбулося законна еволюційна передача влади в українському православ'ї від літніх Патріарха Філарета і Митрополита Макарія молодому енергійному освіченому керівнику;

процес створення Православної церкви України та отримання нею Томосу про Автокефалію засвідчив те, що українські лідери заради досягнення важливої загальнонаціональної мети готові поступитися власними амбіціями. Це зробили Патріарх УПЦ Київського Патріархату Філарет і лідер УАПЦ - Митрополит Макарій – вони боролись за незалежність та визнання Української православної церкви майже три десятиліття, доклали багато зусиль для цього, проте, зуміли знайти у собі відвагу відмовитись від балотування на місце Предстоятеля ПЦУ заради об'єднання окремих Православних Церков, які функціонували в Україні до кінця 2018 року, і створення Помісної Автокефальної Православної Церкви України та отримання нею Томосу про автокефалію. Це спростовує тези про те, що “українці не здатні об'єднатися” і що “там, де два українці – там три гетьмани”;

– станом на кінець 8 лютого 2019 року біля 240 парафій УПЦ МП (це приблизно 2% від загальної кількості зареєстрованих парафій УПЦ (МП)) перейшли у новостворену ПЦУ [7] і у цих парафіях не буде антиукраїнської пропаганди. Із переходом єпархій і парафій із Російської православної церкви (УПЦ МП) у православну церкву України зменшується вплив РПЦ та пов'язаних із нею структур (керівний центр УПЦ (МП) знаходиться у Москві, вона підпорядковується законодавству Російської Федерації. Окрім цього, керівництво МП має понад десяток укладених угод із Міністерством оборони РФ, ФСБ, службою розвідки, міністерством освіти РФ і так далі [8]) на українців;

– перехід церков від Російської православної церкви до Православної церкви України зменшить можливості агресії Російської Федерації в Україні. Наприклад, УПЦ (МП) надавали монастирі для переховування бойовиків, включаючи Гірка-Стрелкова (російський полковник Ігор Гіркін (Стрелков), який у Криму захоплював будівлю Верховної Ради АРК, а потім воював проти України на Донбасі), надавали монастирі і храми для переховування зброї, їхні священники благословляли і благословляють вбивство наших воїнів [9]. За твердженням Героя України, генерал-майора ЗСУ Ігоря Гордійчука, у Святогірській лаврі на Донбасі, одній із найцінніших українських святинь, від самого початку конфлікту України з Росією розташовувалися зброя і боєприпаси та більше сотні терористів і окупантів, зокрема чеченський загін спецназу, кадіривці [10]. Якби Помісна Автокефальна Православна церква України була утворена до 2014 року і громади УПЦ МП перейшли б до неї до Революції Гідності та анексії Кримського півострова і початку конфлікту на Донбасі, то без допомоги священників УПЦ МП можливості розпалити військовий конфлікт у Криму і на Сході України у російських спецслужб і армії та їх українських колаборантів були б меншими (або конфлікт не виник би взагалі через недостатність ресурсів у агресора) і це б врятувало значну кількість людських життів із

тих тринадцяти тисяч, що загинули на Донбасі із квітня 2014 року до кінця 2018 роки і не було б близько тридцяти тисяч поранених [11];

– юрисдикція Православної церкви України, згідно тексту Томосу, “обмежується територією Української Держави” і “уся Православна Церква, що знаходиться в межах політично сформованої та цілковито незалежної держави Україна разом із Священними Метрополіями, Архієпископіями, Єпископіями, монастирями, парафіями та всіма в них церковними установами, ..., існувала віднині канонічно автокефальною, незалежною та самоврядованою, маючи Першого в церковних справах і визнаючи кожного канонічного її Предстоятеля, який носить титул «Блаженніший Митрополит Київський і Всієї України», ..., який є головою Святішого Синоду, котрий щороку скликається з Архієреїв, запрошуваних по чергово за їхнім старшинством, з числа тих, що мають єпархії в географічних межах України. Таким чином управлятимуться справи Церкви в цій країні, як проголошують божественні та святі Канони, вільно й у Святому дусі, та безперешкодно, без будь – якого іншого зовнішнього впливу” [12]. Отже, ці цитати допомагають організувати діалог з Православними Церквами інших країн через механізм узгодження юрисдикцій. Наприклад, має бути організований діалог із Помісними Православними церквами Польщі, Чехії, Греції, Росії і Молдови, де Українська православна церква Київського Патріархату мала свої єпархії та парафії. Відмова від “закордонних територій” з боку ПЦУ забезпечить нівелювання можливої напруги між ПЦУ, з одного боку, та ПАПЦ, ПЦЧЗС, ЕПЦ та РумПЦ, з іншого, оскільки приходи Київського Патріархату, скоріш за все, увіллються до Помісних Церков. Зацікавленість у отриманні єпархій і парафій пришвидшить визнання Православної церкви України цими Помісними Церквами. Особливо ПЦУ зацікавлена у тому, щоб її визнали Грузинська і Польська православна церква та Православна церква Чехії та Словаччини – на ці Помісні Православні церкви великий вплив має Російська православна церква. Одним із основних питань діалогу має бути мова здійснення церковних служб – в Україні у межах Православної церкви України має бути юридично закріплений дозвіл здійснювати відправу у храмах на мовах національних меншин, які проживають у межах територіальної громади, якій належить храм (поляки, румуни, чехи, словаки, греки, білоруси, росіяни та ін.) і навпаки – на території сусідніх країн (Молдови, Румунії, Словаччини, Польщі, Білорусі, Росії, США, Канади та ін.) у межах їх Помісних Автокефальних Православних Церков у громадах, де проживають етнічні українці, необхідно домовлятися про дозвіл здійснювати церковну службу українською мовою. Також, передача єпархій і приходів УПЦ Київського Патріархату у сусідніх країнах Помісним Православним Церквам допомагатиме стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію у цих країнах через зникнення або зменшення міжконфесійної напруги в середині країн. Наприклад, у Молдові функціонували єпархії і приходи Української православної церкви Київського Патріархату, Російської та Румунської православних церков. Передача приходів і єпархій Київського Патріархату у Молдові Румунській православній церкві введе з гри одного гравця на релігійному полі, допоможе стабілізувати релігійну обстановку через забезпечення міжконфесійного миру, підсилить національну безпеку Молдови, що є прямим інтересом України та її національної безпеки. Також, у межах Румунської православної церкви Православна церква України зможе домовитись про здійснення богослужінь на українській мові для україномовних громад. Цікавою складається ситуація у Російській Федерації – Російська православна церква відкололась від Світового Православ'я через припинення евхаристичного спілкування із Вселенським Патріархатом і стала, фактично, не канонічною. Єпархії і парафії Української православної церкви Київського Патріархату перейдуть під омофор Константинопольської Патріархії і громадяни Російської Федерації, які захочуть зберегти спілкування із Світовим Православ'ям, зможуть влитися до тепер абсолютно канонічних громад екзархату УПЦ КП у Росії [13]. Це допоможе не тільки повернути Російську православну церкву до спілкування із Світовим Православ'ям, а й забезпечить один із шляхів повернення зовнішньої політики Російської Федерації у міжнародне правове поле та зміцнити міжнародну безпеку;

– у словах “Синоду, котрий щороку скликається з Архієреїв, запрошуваних по чергово за їхнім старшинством, з числа тих, що мають єпархії в географічних межах України” зазначено як мінімальну частоту скликання Святішого Синоду, так і передбачене щорічне оновлення його складу [13]. Отже, це свідчить про демократичність процесу управління ПЦУ, можливість забезпечення притоку нових ідей та врахування інтересів різних груп впливу у новій церкві, уможливлення позитивного еволюційного розвитку як українського православ'я, так і українського суспільства;

згадка у Томосі про Києво-Печерську Лавру є підтвердженням її приналежності до Світового Православ'я та Православної Церкви України як одного з найважливіших центрів світового та українського православ'я;

– досвід отримання Томосу про Автокефалію Україною може вивчити та використати Білорусь [14], Чорногорія [15], Північна Македонія [16] та інші країни, у яких проживають громадяни, що ідентифікують себе як православних християн, для власного отримання Томосу про автокефалію і здобуття незалежності помісними церквами у цих країнах. Також ці країни можуть сподіватись на політичну та релігійну підтримку України у разі прийняття рішення про початок руху православної релігійної спільноти цих країн до отримання Томосу про Автокефалію. Зважаючи на те, що Білорусь

стратегічно важлива для України в економічному та військово-політичному плані, а підтримка Чорногорії та Північної Македонії важлива для України в умовах інтеграції у Європейський Союз та Північно-Атлантичний альянс, то Україна отримала потужний важіль для впливу на геополітичний та гео економічний простір;

– історія отримання Томосу продемонструвала якісне зростання ефективності діяльності дипломатичної та спеціальної служб в Україні. Переговори з Константинопольським Патріархом і підготовка створення Православної церкви України та надання їй Томосу про Автокефалію українське керівництво зуміло втримати у таємниці до квітня 2018 року, коли події вийшли на фінішну пряму і завадити їм було важко;

– ефективно здійснював свої повноваження Глава Держави Президент України Петро Олексійович Порошенко. Попередні Президенти (крім Віктора Януковича) теж намагалися отримати для Православної церкви в Україні Томос про автокефалію, але вдалося це тільки Петру Порошенку. Він, проявивши непересічний дипломатичний і організаторський хист, зумів мобілізувати наявні ресурси української дипломатії та спецслужб, узгодити інтереси Константинопольського Патріархату та Українських православних церков і, заручившись підтримкою країн Європейського Союзу та Північної Америки, зумівши переконати керівництво Туреччини не втручатись у процес надання Томосу про Автокефалію ПЦУ, а, можливо, і допомогти цьому процесу (справа в тому, що Резиденція Константинопольського Патріархату базується у Стамбулі і Вселенський Патріарх завжди мусить зважати на позицію турецької влади, яка, з одного боку, не дуже хоче посилення ролі Вселенського Патріарха, з іншого, ніколи не бажала псувати стосунків із Російською Федерацією) [4] та добитися об'єднання Українських православних церков у Єдину Помісну Православну церкву України та отримання нею Томосу про Автокефалію. Це досягнення відмічено у Томосі про Автокефалію, де згадано ім'я Президента України Петра Порошенка (у жодному іншому Томосі про Автокефалію для Православних Церков сусідніх країн ім'я Глави Держави не згадується) і це його ставить в українському православ'ї на один щабель із Княгинею Ольгою та Князем Володимиром Великим.

Реальним економічним ефектом від отримання Томосу про Автокефалію Православною Церквою України є:

– через фактичну відсутність контролю за церковними фінансами значна частина фінансових ресурсів із храмів, керівництво яких знаходиться за кордоном, переводилась із України за кордон (зважаючи на велику кількість таких храмів, грошові кошти також були і є значними) і ці ресурси є втраченими для національної економіки. Наприклад, на Сумщині митники разом з працівниками Служби безпеки України в поїзді, що прямував до Росії, затримали священнослужителя УПЦ Московського патріархату із незадекларованими 65 тис. доларів [17] або приблизно 1,8 млн грн. І це тільки один “несун” (а скільки таких “несунів” і їхніх перетинів кордону було протягом останніх 28 років). Отже, українські національні фінансові ресурси, які контролювали священнослужителі із іноземної церковної юрисдикції, могли перераховуватись і перераховувались у цю іноземну церковну структуру і є втраченими для української економіки;

– під час переходу громад разом із храмами із церков з іноземною юрисдикцією у Православну церкву України станом на 17 січня 2018 року приблизно 80 священників [18] – найрадикальніших представників РПЦ в Україні – відмовились переходити у українську церкву і, вирішивши залишитись у своїй попередній церковній структурі, емігрували у Російську Федерацію. Якщо взяти до уваги те, що значна частина цих священників в Україні здійснювала службу протягом 27 попередніх років, а середня заробітна плата в Україні за грудень 2018 року склала 10573 гривні [19], то у цінах станом на грудень 2018 року кожен із цих священників отримав від українського народу оплату за здійснення своїх повноважень суму (умовну) у розмірі 3425652 грн ($27 \times 12 \times 10573 = 3425652$ грн). Отже український народ заплатив значній кількості із цих 80 священників по 3,5 мільйона гривень кожному. Для всіх приблизно 80 осіб ця сума складає майже триста мільйонів гривень ($3,5 \times 80 = 280$ млн грн). У цих умовах можна стверджувати, що український народ сплатив значну суму антиукраїнським елементам (можливо, частина із них була співробітниками Федеральної служби безпеки Російської Федерації чи Головного розвідувального управління Генштабу збройних сил Російської Федерації), які провадили антиукраїнську пропаганду (і, можливо, підривну діяльність) проти держави Україна, її народу, національної, військової та культурної безпеки. Отже, якщо частка із цих приблизно 80 осіб були російськими шпигунами із ГРУ Генштабу ЗС РФ або ФСБ РФ, то це ідеальна розвідувальна мережа – Україна оплачувала перебування іноземних шпигунів на своїй території. А ще скільки подібних осіб залишилось?;

– здійснення інвентаризації Міністерством культури України майна (будівель, ікон та ін.) Почаївської та Києво-Печерської Лавр дозволить зберегти національні святині, які мають не тільки культурну та релігійну, а і реальну економічну цінність у власності українського народу, що стимулюватиме значні туристичні (і, відповідно, фінансові) потоки для національної економіки.

Отже, створення Православної церкви України та надання їй Томосу про автокефалію сприяє національній безпеці і євроатлантичній інтеграції України, національній самоідентифікації українського

народу, забезпечує зростання економіки України, зумовлює зменшення можливостей міжконфесійних конфліктів та зміцнює державну незалежність.

Висновки з проведеного дослідження. Автокефалія – у православ'ї церква, що є самостійною і незалежною від інших церков у розв'язанні культових і адміністративних питань [20, с. 22]. Створення Православної церкви України та надання їй Томосу про Автокефалію повертає у “канонічне” середовище прихожан УПЦ КП та УАПЦ та сприятиме міжправославному діалогу, нівелює розкол в українському православ'ї, який тривав майже три десятиліття, сприяє самоідентифікації української політичної нації та зміцнює національну, міжконфесійну та фінансову безпеку країни.

Бібліографічний список

1. Що таке Томос в релігії та як він виглядає. 24 канал, 17 грудня 2018. URL: https://24tv.ua/tomos_dlya_ukrayini_shho_take_tomos_v_religiyi_poyasnennya_prostim_slovami_n1045244 (дата звернення: 17.12.2018).
2. Лубський В. І., Теремко В. І., Лубська М. В. Релігієзнавство: підручник. Київ: «Академвидав», 2002. 432 с.
3. Черній А. М. Релігієзнавство. Київ: «Академвидав», 2003. 352 с.
4. Романюк Р., Аймурзаєв С. Томос для України. Що буде з церквою після отримання автокефалії. *Українська правда*, 11 жовтня 2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/10/11/7194896/> (дата звернення: 11.10.2018)
5. Томос про автокефалію: що це означає для українців. 24 канал, 6 січня 2019. URL: https://24tv.ua/avtokefalna_tserkva_v_ukrayini_shho_tse_ta_shho_zminit_avtokefaliya_v_ukrayini_n955311 (дата звернення: 6.01.2019)
6. Суббота С. Помісна церква і психічне здоров'я української політичної нації. *Українська правда*, 10 січня 2019. URL: www.pravda.com.ua/columns/2019/01/10/7203395/ (дата звернення: 10.01.2019)
7. П'єцух М. Без сварок, але з сумнівом: як київський храм переходив у ПЦУ. *Українська правда*. 8 лютого 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/02/8/7206046/> (дата звернення: 8.02.2019)
8. Магазова А. 5 ознак втручання Росії у надання Томосу для України очима українських науковців. *Радіо Свобода: політика*, 14 листопада 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29599412.html> (дата звернення: 14.11.2018).
9. Портников В. У Росії готують громадську думку про утиски в Україні священиків. *Радіо Свобода: політика*, 01 лютого 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29746514.html> (дата звернення: 01.02.2019)
10. “Потім все це почало підтверджуватись” – герой України розповів про зброю та терористів, що переховувались у церквах МП. Українці світу. URL: <https://prefiks.win/2018/07/30/potim-vse-se-procrdzhuvatis/bogun/> (дата звернення: 17.11.2018).
11. В ООН озвучили кількість загиблих від початку війни на Донбасі. *Тиждень. Уа*, 22 січня 2019. URL: <https://tyzhden.ua/News/225735> (дата звернення: 22.01.2019)
12. Патріарший і синодальний Томос надання автокефального церковного устрою православній церкві в Україні. / Текст українською // ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ, 14.01.2019. URL: https://www.patriarchate.org/announcements/-/asset_publisher/MF6geT6kmaDE/content/patriarchikos-kai-synodikos-tomos-choregeseos-autokephalou-ekklasiastikou-kathestotos-eis-ten-en-oukrania-i-orthodoxon-ekklasian?_101_INSTANCE_MF6geT6kmaDE_languageId=uk-UA (дата звернення: 15.01.2019)
13. Бей І. Томос для Української церкви: що ховається в деталях / магістр богослов'я. RISU (Релігійно інформаційна служба України), 5 січня 2019. URL: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/comments/74180/ (дата звернення: 5.01.2019).
14. Абламейко С. Церква Білорусі має канонічні підстави для оголошення автокефалії – архієпископ Святослав Логін. *Радіо Свобода*, 16 вересня 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29492718.html> (дата звернення: 16.09.2018).
15. Влада Чорногорії домагатиметься незалежності своєї Церкви від Сербської Православної Церкви /RISU (Релігійно інформаційна служба України), 25.12.2018. URL: https://risu.org.ua/article_print.php?id=74058&name=orthodox_relations&lang=ua& (дата звернення: 25.12.2018).
16. Синовітц Р. Православне розлучення України й Росії дає надії Македонській церкві на Балканах. *Радіо Свобода*, 19 жовтня 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29551284.html> (дата звернення: 20.10.2018).
17. Чурилова К. \$65 тисяч у РФ: спритного священика Московського патріархату спіймали на гарячому. *ZAXID.NET*, 5 березня 2018. URL: https://zaxid.net/tserkovnoslužhitel_upts_mp_namagavsya_vivezti_do_moskvi_65_tis_u_spetsvagoni_n1450713 (дата звернення: 17.10.2018)

18. РПЦ в Україні: названа кількість священників, які втекли у Росію. *Народний оглядач*. 17.01.2019 URL: <https://www.ar25.org/article/rpc-v-ukrayini-nazvana-kilkist-svyashchenyiv-yaki-vtekly-u-rosiyu-novyny-sogodni.html> (дата звернення: 17.01.2019).

19. Середня заробітна плата в Україні у грудні 2018 року склала 10573 гривні. Мінфін. 29.01.2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/> (дата звернення: 29.01.2019)

20. Юридична енциклопедія: В 6 томах. Том 1: А-Г / Редколегія: Ю. С. Шемчушенко (голова редколегії), О. В. Скрипнюк та інші. Київ: «Українська енциклопедія», 1998. 672 с.